

НОВІ ЗВОДИ ВІРМЕНО-КИПЧАЦЬКИХ ПАМ'ЯТОК

Гаркавец А. *Кыпчакское письменное наследие. Том 1. Каталог и тексты памятников армянским письмом. Русская версия.* – Алматы: Национальная академия Республики Казахстан, Институт истории и этнологии имени Чокана Валиханова, Казахский гуманитарно-юридический университет, Международный центр кыпчаковедения, Центр евразийских исследований «Дешт-и-Кыпчак», 2002. – 1084 с.

УКРАЇНА щиро вітає публікацію в далекому Казахстані пам'яток вірмено-кипчацького письма, яке використовувалось більше як півтора століття на території України і по праву належить до культурної спадщини, що загалом охоплює історичний період від 1519-го до 1786 р., залишеної тюркськими народами і на теренах нашої держави.

Вперше О.М. Гаркавцем здійснюється систематизація не лише вірмено-кипчацьких пам'яток, які віднайдено в Україні, а й вірмено-кипчацьких колекцій в інших країнах.

Мета авторів даного компендіуму, за їхнім власним формулюванням, – «...ми працюємо, аби кожен міг мати у себе напохваті воскреслі тексти половецькою мовою та першу в світі кипчацьку книгу, надруковану 1618 року у Львові...»

Задумана авторами унікальна колекція текстів вперше пропонується в такому обсязі: більше трьох з половиною мільйонів символів, затранскрибованих за допомогою тюркологічної транскрипції вірменописемних текстів з бібліотек Австрії, Вірменії, Італії, Нідерландів, Польщі, Росії, Румунії, України та Франції.

Вперше в унікальній колекції авторами зібрано незрівнянний друкований «Молитовник для простих людей» Ованеса Кармаданенца та пізніші, менш відомі молитовники, а також сто дев'ять рукописів 1519–1689 років, як-от: літописи, псалтирі, Послання апостола Павла, збірки житій, судебники, процесуальні кодекси, твори з теософії, дидактики, історії релігії та церкви, космології, астрології, селекції, хімії, медицини, календарі, документи самоврядування вірмено-кипчаків Кам'янця-Подільського, Львова, Станіслава, приватних осіб, вірмено-кипчацькі словники та глосарії XVI–XVII ст.

Неможливо не відзначити ставлення самих авторів до пропонованого текстового матеріалу. В передмові вони зазначають: у рукописах «...вас вразить багато що: і терзання людського духу, й дивовижні деталі побуту, й витончена архаїка тюркського слова, й гідна подиву смілива мовотворчість зятято відданих слову подвижників».

Новому зведенню кипчацьких писемних пам'яток вірменським письмом передують відредагована автором стаття, уже раніше опублікована українською мовою як передмова до першого, українського, видання пам'яток¹.

Авторами визначено самоідентифікацію носіїв мови та наукове визначення мови – об'єкта студії, класифіковано за родами тексти, що становлять вірмено-кипчацьку писемну спадщину. У нотатках до змісту та особливостей подачі матеріалу зазначається, що публіковані писемні пам'ятки доволі різноманітні у жанровому відношенні, завдяки чому вони набувають неабиякого значення як джерела з історії тюрків і тюркських мов та літератур Південно-Східної Європи XVI–XVII ст., оскільки у мові цих пам'яток відображено розмовну мову одного з давніх, нині мертвих, етнолінгвістичних відгалужень кипчаків – куманів – половців².

Серед пропонованих ста десяти вірмено-кипчацьких пам'яток дослідник не знайде кількох турецьких та огузо-татарських текстів вірмено-кипчацьким письмом, зокрема, з Марбурзької колекції. Авторами також виправлено фактичний матеріал щодо мовної приналежності окремих пам'яток вірменським письмом та їхньої наявності у бібліотеках. У транскрипційній передачі автори відзначають, що вірменська графічна традиція могла відбивати фонологічні явища, властиві тюркській мові, зокрема редуковані голосні. Крім того, спеціальну увагу звернено на значний масив українізмів,

полонізмів та інших місцевих запозичень у текстах. Пропонується також вичерпна бібліографія з топіку, до якої увійшли не лише класичні студії вірмено-кипчацьких рукописів та їхні мови, а й новіші публікації 2000-х рр.

Подальше структурування текстів носить географічний принцип: наявні пам'ятки згруповано за країнами зберігання. Рукописи, що зберігаються в Україні, за кількістю пам'яток становлять лівову частку публікації.

Уже зараз український дослідник може безкоштовно мати доступ до частини вір-

мено-кипчацьких та інших кипчацьких текстів в електронній колекції центру євразійських досліджень «*Деши-и-Кыпчак*» на двох сайтах www.qurchaq.unesco.kz та www.qurchaq.freenet.kz.

Укладачами передбачається також видання найближчим часом індексів та словника вірмено-кипчацької мови, доповненого текстами новопроданих рукописів, а після того – підготовка та видання комплекту матеріалів обох томів у електронному вигляді на компакт-диску в текстовому форматі.

І.М. ДРИГА

¹ *Олександр Гаркавець*. Вірмено-кипчацькі рукописи в Україні, Вірменії, Росії: каталог. – НАН України, Інститут української археографії, Інститут сходознавства ім. А. Кримського, ЦДІАУ, Київ: Українознавство, 1993.

² *Гаркавець А.* Кыпчакское письменное наследие... – С. 18.

Торе Бітігі. Кыпчакско-польская версия армянского судебногоника и армяно-кыпчакский процессуальный кодекс. – Львов, Каменец-Подольский, 1519–1594. – Составители: А.Н. Гаркавец, Г. Сапаргалиев. – Алматы: Деши-и-Кыпчак, Баур, 2003. – 792 с.

ВІРМЕНСЬКИЙ **судебник** XII–XIII ст. латинською на початку XVI ст. було перекладено у Львові польською та кипчацькою (татарча) мовами. Його публікація в наші дні насамперед апелює до відродження давніх національних традицій у культурному та духовному житті народу, і зокрема поновлення юриспруденції із врахуванням національної історії права.

Уявлення про право тюркських народів Євразії протягом історії мали системний характер. Це стверджує наявність правової традиції у великих за обсягом вірмено-кипчацьких юридичних писемних пам'яток, яким є не лише опублікований сьогодні Судебник, а й Процесуальний кодекс, статути організацій, актові книги самоврядування тощо.

Укладачами даної публікації виконано транскрипцію пам'ятки, російський переклад із вірменського оригіналу, кипчацько-російський глосарій (О.М. Гаркавець), а також переклад казахською мовою та кипчацько-казахський глосарій (Г. Сапаргалієв). Крім того, опубліковано версію **судебника** латинською, кипчацькою та польською мовами. Глосарії нараховують близько 1270 ключових лексем.

Кипчацька версія підготована до друку за трьома рукописами з Вроцлава (Бібліотека Національного інституту ім. Оссолінських, 1523 р.), Парижа (Національна бібліотека, 1568 р.) та Відня (Бібліотека конгрегації мхитаристів, 1575 р.), тоді як за основу для публікації узято найбільш повний, вроцлавський, рукопис. Текст кипчацької версії є значно відмінним від вірменського оригіналу, адаптованим до місцевих умов та особливостей тогочасної кипчацької мови і може бути розглянутий як самостійна кипчацька юридична пам'ятка, яка лише будувалася на засадах вірменського Судебника, проте увібрала у себе зводи та норми руського, німецького, литовського, мадярського та польського права.

Хоча характер публікації рукописів не дозволяє провести більш повного аналізу лексики пам'яток, все ж укладачі вважали за необхідне відзначити глибоко розроблену спеціальну кипчацьку юридичну термінологію Судебника та Процесуального кодексу 1523–1594 р., що, на їхню думку, «...свідчить про безперервність кипчацької юридичної традиції, яка коріниться у давньотюркській добі тенгріанства...».

І.М. ДРИГА